

Stein Wivestad

DEN NORSKE BARNDOMMEN

KOMMENTAR TIL IVAR FRØNES' BOK

Ivar Frønes' bok «Den norske barndommen» (Cappelen 1989) er grunnbok i flermediaopplegget «Barn – i veien?». TV-serien i dette opplegget ble sendt i NRK høsten 1989. Hensikten med opplegget er å vekke interesse for og skape debatt om «barns oppvekstvilkår», slik at vi som er voksne og har ansvar for barn, kan bli bedre i stand til å ivareta vår «rolle som foresatte» og «skape konkrete forbedringer i barns nærmiljø» (forord). Boka formidler sosiologisk kunnskap om forandringer i samfunnet. Samtidig står den i en veiledende sammenheng og griper inn i praktisk-pedagogisk virksomhet. Den forsøker å gi oss som er foreldre, grunnlag for å drøfte hvilke forventninger vi bør ha til barna, og hvordan vi bør forbedre dem på framtida. Den skisserer en historisk forståelse av menneskets egenart og formulerer mål for menneskelivet.

VELSKREVET SOSIOLOGI

Boka har tre hoveddeler, bygd etter mønsteret fortid – nåtid – framtid. Nåtid delen er den mest omfangsrike. «Det moderne Norge – et annet land» er en beskrivelse av forandringer i det norske samfunnet fra 1950-årene til slutten av 80-årene, forandringer som har konsekvenser for barna. Her er det mye som kan hjelpe oss som nå er foreldre, til å sette ord på egne erfaringer både fra den tiden vi selv var barn, og fra det vi kan observere i dag. Et generelt trekk

synes å være at mange nærmiljøer ikke lenger er trygge og fylt av pulserende liv, noe som mest går ut over barna og de gamle. Hvorfor har det blitt slik? Har vi hatt noe valg? Hva kan/bør vi gjøre med det?

Med utgangspunkt i samfunnets dominerende produksjonsmåte, beskriver boka fire hovedtyper samfunn som ramme om fire typer familier: 1. Jeger- og samlersamfunnet, hvor det var lite arbeid og mye lek med jevnaldringer (noe som minner om apefamilien). 2. Jordbruks-samfunnet med faste og stabile livsordninger, hvor barn fra tidlig alder deltok i de voksnes liv i arbeid og fest knyttet til nærmiljøet (den føydale familie). 3. Industri-samfunnet med spesialisert lønnsarbeid, mobilitet på alle livsområder, skarpt skille mellom arbeidsliv og privatliv og mellom barn og voksne, hvor moren måtte prøve å skape sammenheng i familiens liv (husmorfamilien). 4. Kommunikasjonssamfunnet med storproduksjon av

STEIN WIVESTAD (f. 1945),
5043 Hop
Lektor i pedagogikk ved Norsk Lærer-
akademi, Bergen. I tillegg til pedagogikk
hovedfag har han musikk og kristendoms-
kunnskap mellomfag.

informasjon og kultur, reduksjon i arbeidstid og større vekt på konsum og lek, hvor skillet mellom mor og far og mellom barn og voksne viskes ut (den symmetriske familie).

Disse samfunns- og familietypene er det vanskelig å finne i rendyrket form, dels fordi ulike typer kan eksistere samtidig, og dels fordi tidligere tiders kultur er forutsetningen for kulturen i hver ny samfunnstype. Det er altså riktigere å oppfatte dem som kinesiske esker enn som klart atskilte byggeklosser.

Frønes plasserer type 1-3 under overskriften «Det gamle samfunn» og type 4 under overskriften «Framtidssamfunnet». Det moderne Norge beskrives som et samfunn i overgang fra industrisamfunn til kommunikasjonsamfunn. Hovedtanken i boka synes å være at foreldrene, barnehagene og skolene bør forberede barna på å mestre de krav som det nye kommunikasjonssamfunnet stiller: sosial handlingsdyktighet og en kunnskapsbasis som setter dem i stand til å systematisere den kaotiske strømmen av informasjon. Boka avsluttes med en anbefaling om å investere mer i barnas framtidige kvalifikasjoner, fordi det på lang sikt vil vise seg å være lønnsomt (s 131).

VILLEDENDE PEDAGOGIKK

De begreper som brukes i boka til å tolke livet som helhet, blir formidlet uten at det stilles spørsmål eller inviteres til refleksjon. Det er imidlertid ikke selvsagt at det biologiske begrepet «vekst» er det mest fundamentale når vi skal prøve å forstå menneskets spesielle muligheter, eller at vår oppgave som foresatte bør forstås som et skuespill hvor vi skal spille en «rolle» overfor barna. Ei bok som skal veilede dem som har ansvar for barn i samfunnet, dem som skal føre kulturen videre, må være nøye med de grunnbegreper som den fører inn i dagligspråket.

At barn «vokser opp» uttrykker at de i likhet med planter rent fysisk blir større hvis de får næring. Som grunnbegrep for men-

neskets møte med kulturen er imidlertid både «vekst» og «utvikling» dårlige ordbilder. Plantens egenart er genetisk bestemt, dens karakteristiske trekk kommer innenfra og «vikles ut». Også ordet «forming» (at vi formes av samfunnet, kulturen) er uheldig, da det ensidig fokuserer på påvirkningen utenfra. I vår kulturhistorie har «danning» og «oppdragelse» (education) vært nøkkelbegreper i den humanistiske tradisjon helt fra antikken. Disse begrepene har til felles at møtet med kulturen kan forstås som en vekselvirkning mellom det som skjer innenfra (barnets forutsetninger og egne valg) og påvirkningen fra kulturen (livsstil, språk og institusjoner).

I stedet for de begrephistorisk rike begrepene «danning» og «oppdragelse» foretrekker Frønes det overflatiske begrepet «oppvekst» eller arbeidsmarkedsorienterte begreper som «utdanning» og «utvikling av kompetanse». Det som «samfunnet krever», får bestemme målsettingen (s 116). Dermed blir det ingen drøfting av *hvilken* kultur (hvilket kulturelt innhold) som er bærekraftig i framtida.

Om man leser Frøken Detektiv, Hardy-guttene eller noe av høyere litterær kvalitet er ikke det store poenget. Poenget er å vekke evnen til fordybing og engasjement i en tekst. (s 120)

De overordnede målene er formulert slik at de tilsynelatende kan gjelde et hvilket som helst innhold. Hovedsaken for den som «vokser opp», er å «bli kompetent, mestre livet: yrkeslivet og samlivet, følelseslivet og hverdagslivet» (s 116). Det er forståelig at det ikke sies noe om helg- og høytidslivet. Å mestre aftenbønnen ville være hykleri. Bønn og gudsdyrkelse mister sin egenart hvis den oppfattes som prestasjon.

Frønes nevner et sted at barna bør få «kjennskap til sentrale fortellinger og tema i den nasjonale og globale kulturarv» (s 118), men da i en sammenheng hvor det overordnede er informasjonssamfunnets krav om at alle må ha en kunnskapsbasis. I stedet for å være barnas grunnlag for danning som selvstendige personer, blir kulturarven et

middel til å gjøre dem mer effektive og ettertraktede på arbeidsmarkedet.

MODERNITETS-KULTUR

Norsk oppdragelse og undervisning har vært preget av kristen tradisjon og av elementer fra humanistisk tradisjon som er forenlig med kristen tradisjon. Det er det beste i denne tradisjonen også jeg ønsker å føre videre til de barna som jeg har fått ansvar for; ikke *fordi* det er tradisjon, men *fordi* det er noe i denne tradisjonen som er sant og godt og gir håp for framtida.

Mitt inntrykk er at Frønes, uten å ta direkte oppgjør med denne tradisjonen, erstatter den med en modernitets-kultur. At det ikke sies noe om dette i boka, er naturlig.

Modernitets-kulturen framstår nemlig ikke tydelig som en ideologi, men formidles gjennom livsstil og hverdagspråk slik at den etter hvert oppleves som selvsagt. Dette selvsagte beskrives av sosiologien, og når beskrivelsen settes inn i en pedagogisk sammenheng, danner den premisene for vurdering av hva som bør gjøres.

Dette kommer f.eks. til uttrykk i kapitlet «Skilsmisser og nye samlivsformer». I stedet for en drøfting av ulike syn på ekteskapet (offentlig eller privat kontrakt, «så-lenge-som-mulig» eller livsvarig ekteskap) sett i lys av konsekvenser for barna, får vi tilsynelatende ren informasjon om hvordan det *var* før og hvordan det *er* nå. Men det er underforstått at det som er moderne, er best.

Formuleringen av hvordan det var før setter for det første likhetstegn mellom «ekteskapsbrudd» og «skilsmisse» (s 47–48). I tradisjonens selvforståelse er det derimot brudd på løftet om troskap og kjærlighet som står i sentrum. Det er det som ødelegger familien. Skilsmisse oppfattes som en mulig, men ikke nødvendig ytre konsekvens av et ekteskapsbrudd.

Ved å devaluere all tradisjon (jf. s 114), skjuler modernitets-kulturen at den selv er en av de konkurrerende tradisjoner. Den lar suverent være å legitimere sine egne grunn-

leggende forutsetninger: bl.a. virkelighetsforståelse, menneskesyn og valg av grunnbegreper, og vanskeliggjør dermed muligheter for kritiske innvendinger. Den gir seg ut for å være liberal, men er egentlig autoritær.

Moderniteten har mange masker. Den kan benytte alle andre tradisjoner som elementer i sitt system, og den er kontinuerlig og på alle livsområder åpen for forandring, forutsatt at forandringen ikke går i dybden. Grunnkategoriene i «Den norske barndommen» synes å være «forandring» (i motsetning til total omveltning, jf. s 111), «vekst» og «mestring» av samfunnsdefinerte «roller». Virkeligheten beskrives som en rekke «arenaer», hvor det er underforstått at vi konkurrerer for å vinne. Skolen oppfattes som et maratonløp. Eventuell overgang fra å vurdere arbeidet som sentrum i livet til å legge vekt på konsum og fritid (lek), bryter heller ikke fundamentalt med modernitetens speiding etter det som til enhver tid gir størst mulighet til gevinst.

I modernitets-kulturens forståelse av livet er effektivitet en overordnet verdi, og mennesket reduseres til produktivkraft og marked. Frønes beskriver og advarer med rette mot en utvikling i retning av større økonomiske forskjeller mellom familiene. Men samtidig bidrar han til å befeste en virkelighetsforståelse hvor livet oppfattes som en konkurranse. Det kan fremme økonomiske forskjeller.

BARNET – EN ØKONOMISK RESSURS?

Mennesket beskrives som en «dyreart» (s 17). «Menneskebarnet er født som et svært aktivt og svært sosialt dyr» (s 63). På den annen side hevdes det at mennesket på grunn av utviklingen av språket står i en annen posisjon enn dyrene (s 17), og at vi «i motsetning til dyrene er kulturelle vesener» (s 69). Skal dette forstås slik at det nyfødte barnet er et dyr, og at det gradvis etter hvert som det tilegner seg språket, blir et menneske? I bokas siste avsnitt heter det:

Det moderne kunnskaps- og kommunikasjons-

samfunn forvandler myke verdier til harde. Kvaliteten på dem som vokser opp, er dette samfunnets fundamentale ressurs. Gode oppvekstbetingelser er ikke broderier på velferdssamfunnets overflate, men handler om harde økonomiske realiteter, som riktignok krever at det tenkes langsiktig. (s 131)

Her blir barna kvalitetsvurdert som en økonomisk ressurs til disposisjon for samfunnet. Er barna samfunnets eiendom? Er økonomisk vekst det viktigste i livet og språkferdighet det grunnleggende kriterium for å vurdere menneskets kvalitet? Barn som vokser opp uten språk eller med dårlig språk, stemples i så fall som mindrevverdige mennesker.

I kristen tradisjon oppfattes barnet som et menneske skapt i Guds bilde, og dermed i det mest vesentlige lik de voksne. Det var kanskje på dette grunnlag at barna i middelalderen ble oppfattet som «små voksne»? (Jf. s 25)

INDIVIDET – VIRKELIGHETENS SENTRUM?

Når vi skal tolke det de tenkte og følte i tidligere tider, «har vi så lett for å tolke alt ut fra vår egen tid» (s 18).

Kapitlet om det gamle jordbrukssamfunnet (det førindustrielle samfunnet) gav meg assosiasjoner til Sigurd Hoels selvbiografiske roman «Veien til verdens ende». Anders holdt seg som småbarn mye sammen med Gorine på kjøkkenet. For å få Anders til å gjøre som hun ville, henviste hun til Gud som den øverste autoritet. Frønes uttrykker det samme slik: «Makten utgikk fra Gud selv og forgrenet seg nedover i samfunnspyramiden . . .» (s 20).

I moderne tradisjon er perspektivet menneskesentrert. Det enkelte subjektet står i sentrum. (Descartes: Jeg tenker, altså er jeg.) Her er tiden nettopp «vår egen tid», og vi kan bruke våre forestillinger om Gud til å legitimere vår makt.

I det menneskesentrerte perspektivet blir både middelaldermennesket og norsk kristen tradisjon med tilknytning til Luther og Hans Nielsen Hauge misforstått. I kristen

tradisjon er perspektivet teosentrisk. Gud står i sentrum. (Augustin: Jeg lærte ved å bruke det vettet som du har gitt meg, min Gud.) Tiden er Guds tid og verden, menneskene inkludert, er Guds verden. Vi kan ikke gripe Gud med våre begreper, slik at vi får kontroll over ham. Setter vi hele vår lit til noe i denne verden (slekten, partiet, kirkesamfunnet, nasjonen, vitenskapen, leken), noe som vi tror er usmittet av det onde, da driver vi avgudsdyrkelse. At makten er fra Gud, innebærer at makten ikke er vår, og at vi alle – uansett menneskelig rang og ferdighet – står til ansvar overfor Gud når vi utøver makt.

Det moderne mennesket vil gjerne ha makt, men det vil ikke stilles til ansvar overfor andre enn seg selv. «Det dreier seg ikke om å «finne seg selv», men om å konstruere seg selv . . .» (s 114). Frønes synes her å være på linje med moderne sekulær humanisme, som bryter med kristen og humanistisk tradisjon. Både Bibelen, Platon og Aristoteles har som utgangspunkt at mennesket er skapt av Gud, og at det ikke er helt opp til den enkelte å bestemme hva det vil si å leve sant og godt. Skissen av det sanne og gode liv for alle mennesker oppfattes som noe gitt, som åpenbaring (Bibelen), som idé (Platon) eller som menneskets egenartede muligheter (Aristoteles). På tross av store forskjeller er det i alle disse tradisjonene en bevissthet om at mennesket må «døde» seg selv (f.eks. si nei til kortsiktige impulser), for å bli seg selv (bli «hele og sanne»).

Tro på individet som livets arkitekt, kan oppfattes som en moderne variant av Dovregubbens livsprinsipp: «Troll, vær deg selv nok!» Det er grunn til å være skeptisk til forslag til forbedringer som har et slikt utgangspunkt.

FRAMTIDSBEREDSKAP ELLER TILPASSING?

Det virker progressivt å hevde at barn er «speidere mot framtida» (s 14), men hvilke framtidsbilder bør vi gi dem? Boka har ingen drøfting av ulike syn på hva som er

framskritt. Den går heller ikke inn på det som er de virkelige store utfordringer i dag: vår ødelegging av naturen og vår likegyldighet overfor nøden i den tredje verden. Hvordan bør vi forberede barna på å møte dette med engasjement, oppfinnsomhet og utholdenhet? Frønes synes ikke å være opp-tatt av slike spørsmål:

Det skal ikke mye fantasi til for å anta at katastrofer muligens vil inntreffe, først og fremst knyttet til økologiske forhold. Men i vår diskusjon av framtida skal vi la muligheten for slike katastrofer ligge og forutsette at utviklingen ikke krysses av noe som gjør alt totalt annerledes. (s 111)

I det som til enhver tid er «dagens samfunn», bærer vi med oss tidligere generasjoners sed og skikk, språk og institusjoner. Det hører med til vår kultur, som vi ikke kan unngå å få del i hvis vi i det hele tatt lever sammen med andre mennesker når vi er barn. Tradisjonen kan oppleves som en byrde, men den er like fullt en nødvendig forutsetning for den nye generasjonens videre dannelse som mennesker. Barna fødes inn i en sammenheng som er gitt, men som de må forholde seg til, og som de kan overskride.

Det moderne Norge er «et annet land», heter det i overskriften til bokas andre hoveddel. Forskjellene settes i fokus – ikke kontinuiteten. Men å forstå seg selv som uavhengig av all tradisjon er ikke mulig. En slik selvforståelse vil jo også bli tradert til neste generasjon.

Er vi bare opptatt av kontinuiteten, bare opptatt av tradisjonen, kan historien bli en tvangstrøye. Prøver vi å late som om det ikke er noen kontinuitet, blir historien et raritetskabinett som vi plukker ideer fra, uten å bli bevisst våre forutsetninger og uten å stille oss åpne for selv å bli grunnleggende forandret av det vi erfarer i tradisjonen. Begge disse mulighetene er reaksjonære. Den første fordi den ikke tør overskride fortida. Den andre fordi den verken tør ta fortida eller framtida på alvor.

I dagens samfunn er forskjellen på barns og voksnes livsstil blitt mindre, enten fordi «barnet går inn i voksenrollen» eller om-

vendt (s 12). Etter min mening har det skjedd en tilnærming fra begge sider, noe som kanskje kan ha sammenheng med to forhold. For det første at skillet mellom godt og ondt er visket ut, at alt blir like mye verd og at voksne prøver å fortrenge følelsen av tomhet og meningsløshet ved å flykte inn i lek som kan få tiden til å gå, mens vi venter på døden. (Jf. filmen «Mitt liv som hund», 1986) For det andre er det «filter» som har skjermet barna fra forvirrende påvirkning og kjennskap til voksnes dekadente livsstil, blitt svekket eller fjernet. (Jf. P.C. Jersilds roman fra 1976, med samme navn som filmen «Barnens ö», 1980)

Alle vil gjøre forholdene bedre for barna, men hva er det viktigst å gjøre noe med? Flere barnehager, organisert foreldretjeneste, tryggere nærmiljø, bedre økonomi for familiene kan bety noe positivt. Men hvis vi selv flykter fra de grunnleggende spørsmålene i livet, og ikke er engasjert av hvordan framtida bør bli, da signaliserer vi til barna at livet er meningsløst og kan fylles med hva som helst. Det er det dårligste utgangspunktet vi kan gi dem.

Som grunnbok i et kurs for foreldre er «Den norske barndommen» dessverre mer villedende enn veiledende. Verken det som sies om vår historie eller om vår framtid gir utgangspunkt for begrunnede meninger om hva slags kultur vi bør føre videre. Boka beskriver noen dominerende tendenser i dagens samfunn og hvordan vi kan tilpasse oss til dem, uten å stille grunnleggende spørsmål.

LITTERATUR

- Baudrillard, J: Modernity. *Canadian Journal of Political and Social Theory* 11 (1987) n3 s 63–72.
- de Mause, L.: The Evolution of Childhood. I de Mause, L. (red): *The History of Childhood*. N.Y.: Harper & Row, 1975, s 1–73.
- Mollenhauer, K: *Vergessene Zusammenhänge. Über Kultur und Erziehung*. München: Juventa, 1985.
- Weil, S: Denne krigen er en religionskrig. Fra *Ecrits de Londres 1942*. Oversatt av Christine Amadou i *Kontrast* 116 (1988) s 6–13.